

РЕЗЮМЕ

О. А. Гудовсек. Проблемы эстетического воспитания личности в отечественной педагогике XIX – XX вв.

В статье освещены проблемы эстетического воспитания личности. Проанализировано взгляды отечественных педагогов и деятелей культуры XIX – XX ст. на указанную проблему. Раскрыты отдельные аспекты эстетического воспитания и образования.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, содержание, литература, изобразительное искусство, музыка, эстетическая культура, педагоги.

SUMMARY

O. Hudovsek. Problems of aesthetic education of the individual in the domestic pedagogy XIX – XX centuries.

In the article describes the problems of aesthetic education of the individual. Analyzes the views of national educators and workers culture XIX – XX centuries the specified problem. Discloses some aspects aesthetic education and education.

Key words: aesthetic education, content, literature, art, music, aesthetic culture, pedagogues.

УДК 372.48.001.102

Н. П. Дейниченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

З ІСТОРІЇ ОСВІТИ В ЛЕБЕДИНСЬКОМУ ПОВІТІ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)

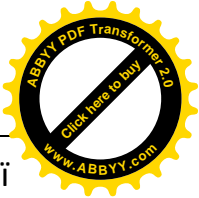
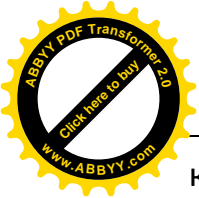
У статті на основі вивчення архівних матеріалів розглядається система освіти Лебединського повіту кінця ХІХ – початку ХХ століть, яка здійснювалася різними типами освітніх закладів: земськими школами, повітовими училищами, церковно-приходськими училищами, гімназіями. Характеризуються ресурси, що забезпечували навчання школярів Лебединського повіту.

Ключові слова: Лебединський повіт, земські школи, повітові училища, гімназії, освітні заклади, навчання школярів.

Корінні зміни в освіті відчувалися в результаті прогресивних змін у суспільстві, які змушували його повертатися обличчям до навчання народу й ініціювати освітні реформи. До таких прогресивних змін належать скасування кріпосного права (1861 р.), урядове «Положення про початкові народні училища» (1864 р.), що ліквідувало державно-церковну монополію на освіту й дало можливість приватним особам і організаціям відкривати початкові навчальні заклади; революція 1905–1907 рр., Перша світова війна (1914–1918 рр.), Лютнева революція (1917 р.), Велика Жовтнева соціалістична революція (1917 р.).

Постановка проблеми. В умовах сучасної освітньої парадигми питання історії освіти є актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Питання історії освіти Сумщини цікавило багатьох дослідників. Початки фрагментарного вивчення цього питання закладені працями І. Левченка (1928 р.), а потім розвинуті



краєзнавцем-журналістом Л. Сапухіною, дальший аналіз ці ідеї отримали в роботах педагогів-науковців А. Сбруєвої, Л. Корж, М. Рисіної, В. Голубченка, М. Манька, Г. Корогод, Б. Корогода, Л. Бут.

Мета статті полягає у розкритті системи освіти Лебединського повіту та у спробі згрупувати праці цих та інших дослідників освіти Сумщини за конкретними темами.

Історію дожовтневої освіти XVIII – XIX ст. вивчала А. Сбруєва. В. Голубченко описав освітянську Сумщину козацької доби XVII – XVIII ст. В. Шевченко, розглядаючи стан народної освіти в Лівобережній Україні кінця XIX – початку XX ст., дав її аналіз і в нашому регіоні. В. Клименко, С. Петренко цікавив розвиток шкільної освіти на Сумщині в XVIII – XIX ст. Л. Сапухіна знаходила в архіві дореволюційні заклади Сумщини. А. Близнюк як директор Музею освіти й науки Сумщини постійно знайомить у своїх публікаціях з історією освіти нашої області.

Освіта початкових шкіл цікавила М. Манька (Сумського полку за переписом 1732 року), С. Янченко (II половина XIX – початок XX ст.), О. Удада (Слобожанщини, зокрема й Сумщини).

Вивчення освіти в конкретних навчальних закладах зроблено В. Звагельським (Паліцинська академія), О. Козловим (жіноча гімназія в Кролевці), М. Поліщук (Охтирська прогімназія кінця XIX ст.), Г. Воробйовою (Глухівська жіноча гімназія), В. Белашовим (перша недільна школа в Глухові), Ю. Косенко (освіта в дореволюційній Вільшані).

Різні типи освітніх закладів вивчали Г. Корогод (земські недільні школи), Н. Тесля (повітові училища).

Жіночу освіту Сумщини описали А. Сбруєва і М. Рисіна (історія її розвитку протягом XIX – початку XX ст.), Ю. Шишкіна (Глухівська жіноча гімназія), Т. Тронько (навчальні заклади II половини XIX ст.).

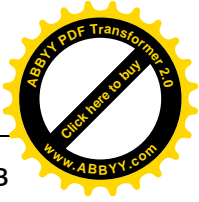
Освіта певних регіонів Сумщини була об'єктом дослідження в працях П. Грабовського (Охтирський повіт), З. Марущенко (Охтирський район), А. Воронцова (Суми), В. Заїки (Глухівський повіт).

Післяжовтнева освіта Сумщини розглядалася в працях І. Левченка (1917–1928 рр.), Й. Вакуленка (після Жовтня), Г. Карман (1917–1928 рр.).

Л. Корж зосередила увагу на історії педагогічної освіти Сумщини.

А от питання освіти Лебединщини лише частково вивчалось дослідниками, їх цікавили в основному 20-ті роки XX ст.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють 1861–1917 роки. Нижня хронологічна межа (1861 р.) визначається скасуванням кріпосного права, яким було започатковано процес активізації народної початкової



освіти. Верхня хронологічна межа – 1917 рік, рік корінного перелому в історії людства, рік початку торжества нової ери і відповідних змін в освіті.

Предметом дослідження стали нормативно-правові й організаційні документи, які є в архівах Сумщини. До наукового обігу введено маловідомі архівні документи, пов'язані з освітою Лебединського повіту кінця ХІХ–початку ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. На території Лебединського повіту діяли різні типи навчальних закладів: земські школи, повітові училища, церковно-приходські училища, гімназії.

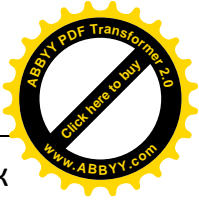
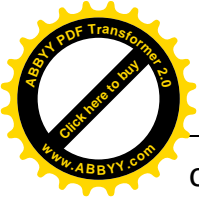
Особливу роль у впровадженні освіти в регіоні виконували земства – органи місцевого самоуправління (1865–1917 рр.), які створювали школи, виділяли на них кошти, будували нові шкільні приміщення, утримували вчителів і дбали про їх матеріальне забезпечення. Земства, як свідчать архівні дані, не могли впливати на навчальний процес, програми та призначення вчителів. Лебединське земство, за даними ДАСО (Державний архів Сумської області), розглядало питання щодо кількості світських шкіл у повіті [4, 123], уклало проект шкільного будівництва [5, 3–4]. У земських школах Лебединського повіту, що були переважно в селах, навчалися 3 роки, а з 1890 року – 4. Вони давали школярам початкову освіту, до програми цих закладів входили читання, письмо, рахунок, релігія. У деяких школах вивчали спів. У 1877 році в Лебединському повіті, як свідчить архівна статистика, було 20 земських шкіл, у 1898 році – 36, а в 1910 році, за нашими підрахунками, було 88 земських шкіл.

У повітовому місті Лебедин функціонувало повітове училище. Дані про його відкриття 23 грудня 1906 р., правила прийому і контингент учнів подано у справі ДАСО під № 487 [13, 28]. Повітове училище – це теж початкова школа, але підвищеного типу. У ньому за додаткову плату вивчалися німецька та французька мови [15, 8]. За програмами повітові училища, як свідчать їх статuti, давали «найкорисніші знання» [18, 19].

У Лебединському повіті існували й полкові школи, вони належали до Сумського полку, а за характером були церковно-приходськими: у Межиричі – 7, у Лебедині, Будилці – по 4, у Штепівці, Бишкіні, Ворожбі – по одній [8, 18].

Ще однією формою освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст. були гімназії. З 1864 р. 8-класні гімназії були реорганізовані у класичні (з 2 мовами), півкласичні (з латинською мовою) і реальні (без класичних мов).

У Лебединському повіті діяли жіноча й чоловіча (1905–1919 рр.) гімназії [12, 3–6]. Лебединська жіноча гімназія виникла на основі жіночої прогімназії (1869–1895 рр.). Лебединська чоловіча гімназія вже в 1906 році



отримує від Харківського навчального округу циркуляр про список вступних іспитів до 1–2 класів [7, 17] та список книг і посібників для навчального процесу на 1906–1907 н. р. [7, 21]. За даними ДАСО від 22 лютого 1912 року серед 19 дисциплін, які вивчалися в гімназіях, учнями опановувалося шість мов: російська мова та словесність, грецька, латинська, французька, німецька та англійська мови [9, 46].

Українська мова в гімназіях Лебединщини, як і інших регіонів Сумщини, не вивчалася. Циркуляр Міністерства народної освіти (МНО) від 30 червня 1906 року за № 12414 констатував про лояльне ставлення до російської мови, що незадовільна оцінка за російський твір може не мати значення. Це питання вирішує педагогічна рада [9, 1].

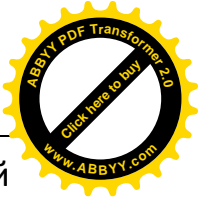
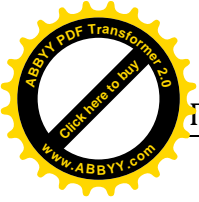
Лист МНО від 7 квітня 1912 року до директора Лебединської гімназії рекомендує у зв'язку з низьким рівнем успішності з російської мови з'ясувати причини й покращити позакласну роботу [9, 74], бо в побуті школярі розмовляли українською мовою.

Стан викладання української мови не хвилював адміністрацію гімназій, а ось латинська мова турбувала всіх. Архів Сумської області зберіг лист директора Лебединської гімназії про недостатньо високий рівень знань з латинської мови [9, 136]. Отже, гімназії міста Лебедин, як і скрізь на Україні, за царату були повністю російськомовні.

У гімназіях діяв екстернат, але він не поширювався на осіб іудейської національності, її представники не мали права в лебединських гімназіях складати іспити через самостійне вивчення навчальних дисциплін [9, 68]. Архів Сумщини зберігає багату епістолярну спадщину, зокрема листи МНО до директора Лебединської чоловічої гімназії: про перебудову навчально-виховної роботи в гімназії щодо зменшення навантаження на учнів (1915 р.) [8, 15] та про покращення викладання окремих предметів у Лебединській чоловічій гімназії на основі наказу МНО від 28 вересня 1915 року [8, 17–18]. Листи мали характер загальних пропозицій.

Освітою на Лебединщині було охоплено не тільки дітей шкільного віку, а й дорослих. Архів зберігає устав Лебединської гімназії для дорослих [12, 39–47], випускники якої могли як здобути освіту (чоловіки і жінки), так і професію (жінки), та інформацію Лебединської міської думи про відкриття у місті народного університету, шкіл грамоти для народу [11, 8–11].

Педагогічну освіту на Лебединщині, яка була започаткована в 1830 році підготовкою благородних дівичь (1830–1859), що мали право бути домашніми вчителями, можна було отримати в різних навчальних закладах: жіночі гімназії, вчительські курси, вчительські школи.



Після закінчення восьмого класу Лебединської жіночої гімназії, який називали педагогічним, можна було працювати вчителем.

Щороку протягом 1910–1918 років 30 осіб з Лебединського повіту направлялися на Харківські губернські курси для народних учителів, які готували сільських педагогів. А в 1917 році за рішенням Лебединської земської управи в місті почали працювати вчительські українські курси [6, 13–16]. У зв'язку з нестачею вчительських кадрів згідно з рішенням Всеукраїнської вчительської спілки (ВУС), яка була утворена в 1906 році, до Лебединського управління освіти був направлений циркуляр попечителя (куратора) Харківського навчального округу про допуск осіб жіночої статі, що мають звання наставниць, до викладання у підготовчих класах чоловічих середніх навчальних закладів [9, 70]. У разі нагальної потреби педагогічних кадрів створювалися на Лебединщині вчительські школи. Це були двокласні заклади, які функціонували на базі кращих народних шкіл. Одна з таких вчительських шкіл була утворена в селі Ворожба.

Професійно-технічну освіту в Лебединському повіті можна було отримати в Межирицькій школі (ремесло і сільське господарство) [16, 1–32], у Бобрицькій ремісничій школі [14, 8], у Лебединському ремісничому училищі (гончарне відділення) [1, 19–22], у Лебединській корзинній майстерні [2, 165–167].

Рівень грамотності населення, як і в інших регіонах Харківської губернії, до якої належав Лебединський повіт, був низьким. В. Шевченко, посилаючись на І. Дзюбу, зазначає про результати перепису населення 1897 р., який показав, що найменш писемний народ у Росії – українці [19, 71]. Це пов'язане й з ресурсами для навчання – підручниками й посібниками. Хоча серед позитивних ознак забезпечення підручниками треба відзначити часту турботу МНО в листах-рекомендаціях, зокрема й до Лебединської чоловічої гімназії, про шкільні підручники:

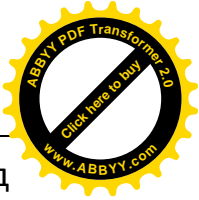
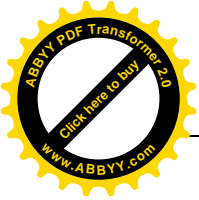
— циркуляр від 12 грудня 1866 р.: протягом двох років дотримуватися одного підручника;

— циркуляр від 1 серпня 1884 р.: підручники змінювати через 3 роки;

— про заміну підручника подавати прохання і список в Управу округу перед новим навчальним роком до 1 липня [9, 51];

— рекомендовані підручники Лебединській чоловічій гімназії на 1906 рік: Максимов і Глушник «Родная пчёлка» – російська мова для підготовчого відділення; Смирновський «Русская грамматика. – Ч. I. Этимология; Ч. II. Синтаксис»; Соколов «Родная речь» [7, 21];

— МНО розсилає 300 примірників «Каталога учебных руководств и пособий», допущених для навчання на 1908 рік [9, 180];



— гімназійним бібліотекам Лебединського повіту МНО в листі від 21 травня 1912 р. рекомендує придбати книги О. І. Соболевського «Лекции по истории русского языка» [9, 120];

— від 11 червня 1912 р. книгу «Культурно-исторический очерк жизни С.-Петербурга за два века: XVIII и XIX» за 30 рублів [9, 135].

Попечитель Харківського навчального округу надсилає гімназіям міста Лебедин листи-рекомендації придбати для бібліотек книги для вчителів і учнів:

для вчителів: «Русская школа» – 8 примірників, «Филологические записки» – 6, «Исторический вестник» – 10;

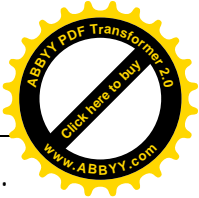
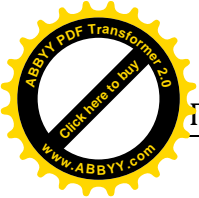
для учнів: «Юная Россия» – 6, «Родник» – 6; «Семья и школа» – 3, «Библиотека юного читателя» – 2, «Всходы» – 5, «Тропинка» – 3 [7, 14].

Іноді передплату газет земським народним училищам здійснювали земства Лебединського повіту.

Отже, проблема з підручниками й посібниками існувала. МНО відбувалося листами-рекомендаціями або надсиланням каталогів підручників. Але були роки, зокрема 1912, коли для навчання в Лебединських початкових міських школах підручники не надсилалися зовсім [11, 6]. Хоча й були спроби МНО вдосконалювати існуючі підручники, але вони, як свідчать звітні архівні документи та дослідники освіти, були надто повільні та примітивні.

У системі освіти Лебединського повіту були й приватні навчальні заклади: школи Акімової, Левантовської, Хорошкової, Шмідт. Родоначалником і фундатором приватних шкіл Лебединщини був М. Стремоухов, який у своєму маєткові села Миловидове заснував у 1824 році церковно-приходську школу для жінок-селянок від 7 до 32 років [17, 88]. Недержавні школи Лебединського повіту кінця XIX – початку XX століть були своєрідним педагогічним сподвижництвом і доповненням до освітніх послуг. Таких шкіл на Лебединщині було небагато, утримувалися вони приватним коштом благодійників, які надавали організаційну, фінансову, видавничу або методичну допомогу.

Архівні матеріали зберігають кошторис (витрати) Лебединської гімназії для дорослих на вчителів української, російської, латинської, німецької та французької мов (I півріччя): української – 2 уроки на тиждень – 720 рублів; російської – 4 уроки – 2400; латинської – 3 уроки – 1080; німецької та французької – 3 уроки – 1800; різні суми були й за перевірку зошитів: учителям української мови не оплачували, російської – 500; іноземних мов по 75 за кожен клас [11, 41].



Висновки. Для освіти Лебединського повіту кінця XIX – початку XX ст. характерна, як свідчать архівні матеріали, масовізація початкового навчання, яке здійснювалося різними типами освітніх закладів: земські школи, повітові училища. церковно-приходські училища. Початкових закладів було недостатньо, тому діяли недільні школи для дітей і дорослих. Ресурси для навчання школярів Лебединського повіту (підручники й посібники) були досить бідні й переважно російськомовні. Середню освіту давали три гімназії в Лебедині: чоловіча, жіноча та для дорослих. Саме тут, на Лебединській землі, здобувала освіту й черпала насагу майбутня інтелігенція.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 4; 19-22.
2. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 165-167.
3. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 72-73.
4. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 123.
5. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 3-4.
6. ДАСО. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 13-16.
7. ДАСО. – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 14; 17; 21.
8. ДАСО. – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 5; 15; 17-18.
9. ДАСО. – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1; 46; 51; 68; 70; 74; 120; 135–136; 180.
10. ДАСО. – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1-7.
11. ДАСО. – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 6; 8-11; 41.
12. ДАСО. – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3-6; 39-47.
13. ДАСО. – Ф. 487. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 28.
14. ДАСО. – Ф. 515. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 8.
15. ДАСО. – Ф. 523. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 8.
16. ДАСО. – Ф. 750. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 1-32.
17. ДАСО. – Ф. 5805. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 88.
18. Тесля Н. М. Реформування діяльності повітових училищ на Сумщині за «Статутом гімназій і училищ повітових і парафіяльних» 1828 року / Н. М. Тесля // Сумська старовина. – 2008. – № 24. – С. 17–23.
19. Шевченко В. Стан народної освіти в Лівобережній Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / В. Шевченко // Сіверянський літопис. – 2006. – № 2. – С. 70–75.

РЕЗЮМЕ

Н. П. Дейниченко. Из истории образования в Лебединском уезде Харьковской губернии (конец XIX – начало XX в.).

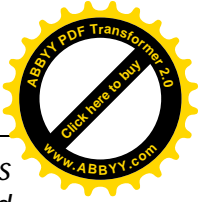
В статье на основе изучения архивных материалов рассматривается система образования Лебединского уезда конца XIX – начала XX в., которая осуществлялась с помощью разных типов образовательных учреждений: земскими школами, уездными училищами, церковно-приходскими училищами, гимназиями. Характеризуются ресурсы, которые обеспечивали обучение школьников Лебединского уезда.

Ключевые слова: Лебединский уезд, земские школы, уездные училища, гимназии, образовательные учреждения, обучение школьников.

SUMMARY

N. Deinitchenko. From the history in Lebedin accounty of Kharkiv region (the end of XIX – beginning of XX centuries.)

In the article on the base of archive materials it is considered a system of education of Lebedin District at the end of the 19th and the beginning of 20th centuries which were



implemented by different types of educational establishments «zemski schools, district's vocational schools, church's area's vocational schools, gymnasiums» which were provided schoolchildren's studying of Lebedin District.

Key words: Lebedin District, zemski schools, district's vocational schools, gymnasiums, educational establishments, schoolchildren's learning.

УДК 372.8:94:001.8«196»

С. В. Драновська

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 60–80-х роках ХХ ст.

У статті проаналізовано особливості формування виховного потенціалу на уроках історії України у 60–80-х роках ХХ ст. Дослідженням установлено, що важливе місце у вихованні на уроках історії посідає єдність процесу навчання, виховання і розвитку особистості. Особлива роль при цьому надавалася емоційному стану учня і ролі вчителя у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: навчально-виховний процес, ідейно-політичне, трудове, естетичне, моральне виховання школярів, курс історії України.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. головною метою в суспільстві було виховання нової людини, яка гармонійно поєднувала духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. Тому формування виховного потенціалу школярів було важливим чинником їх духовного розвитку. У зв'язку з цим провідного значення у формуванні духовно-моральних цінностей набував світогляд особистості, на основі якого формувалася система ціннісних орієнтацій. Для подальшого суспільного життя потрібні моральність, працелюбність, любов до свого народу, які у майбутньому можуть стати традицією, основою генетичного коду нації. Повага до традицій, минулого є повагою до історії, і вона повинна виховуватися саме її засобами.

Вивчення змісту шкільного курсу історії України та цілеспрямоване використання його пізнавальних можливостей – це головний методичний прийом для здійснення єдності навчання, виховання і розвитку учнів.

Аналіз актуальних досліджень. В історії педагогіки і школи відомі педагоги минулого – Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський у своїх працях приділяли велику увагу питанню виховання учнів. У науково-педагогічних дослідженнях стверджується, що формування виховного потенціалу здійснюється через синтез навчання, виховання та розвиток особистості у процесі вивчення історії. Такої думки дотримувалися видатні педагоги-методисти другої половини ХХ ст., а саме: П. В. Гора, П. С. Лейбенгруб, М. М. Лисенко, О. І. Стражев, П. Л. Уховська. У